

KLASİK TÜRK ŞERH EDEBİYATININ MAHİYETİ¹

Arş. Gör. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK²

ÖZET

Bu makalede, günümüzde en öz haliyle bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifadelerini, içinde barındırdığı nükteleri yine o dilde veya bir başka lisanda açıklamak, kelime kelime izah etmek şeklinde tanımlanan şerhlerin, XII ile VXIII. yüzyıllar arasında günümüzde anlaşılan manasından çok daha geniş bir anlam dünyasına sahip olduğu; eskilerin metin etrafında yapılan her türlü düzenlemeye, itiraza, tenkide, tashihe, ifadeleri daha vasıflı hale getirmeye, tercüme, telife, bölümlendirmeye, dönemle irtibatlandırmaya şerh dedikleri delilleri ile gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece hem sahip olduğumuz Klasik Şerh Literatürü'müzün mahiyeti ortaya konacak hem de şerhlerle birlikte İslam ilim ve kültürünün XII. asırdan, İmam-ı Gazali'den, sonra durağanlaştığına/gerilediğine; yeni şeyler üretmekten ziyade ezberciliğe ve taklide düşüldüğüne; böylece ortaya konulan eserlerin orijinalitesinin tamamen kaybolduğuna dair öne sürülen yanlış(ş) Oryantalist görüşlerin tutarsızlığına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Şerh Edebiyatı, Şerhler, Telif, Tercüme, Mahiyet

THE ESSENCE OF THE CLASSICAL TURKISH LITERARY COMMENTARY LITERATURE

ABSTRACT

In this study, it has been tried to indicate that literary commentaries which are defined as to detailed explanation of the secrets of a text, the expressions which are demanding, wits in the texts in its language or another language have wider semantic world between 12th and 13th centuries than our age; with all kinds of editing, opposition, criticism, revise, transforming the expressions into more qualified version, translation, copyright, subdividing, linking the literal works with the period in the literal texts which are called as literary commentary by the notable man of letters. Thus, the essence of Classical Literary Commentary Literature will be revealed and also with the commentaries it will be mentioned that aftermath of 12th century, Imam Al-Ghazali; Islamic knowledge and culture stalled/ started to be in regression; it will be referred that the inconsistency of biased or/and inaccurate Orientalist views which argue that instead of producing new things, memorization and impression has been started to carry out, and thus the originality of the works completely lost.

Keywords: Classical literary commentary, commentaries, Copyright, Translation, Essence

¹ Bu makale, 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildirinin, genişletilmiş tam metin halidir.

² Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, makif.gozitok@erzurum.edu.tr

GİRİŞ

Arapça (ش رح) (şaraha) sūlasî kökünden gelen şerh (شرح) kelimesi, sözlüklerde ilk olarak “açma, yarma, ayırma” manalarına gelmektedir (Şemseddin, 1998: 773). Terim anlamı ise “keşfetmek ve beyan etmek” (Ahterî, 1310: I/434); “müşkil ü mübhem ü mahfi makûlesini keşf ü izhâr eylemek, kesmek, açmak, fehm eylemek” (Mütercim Âsım, 1305: I/484); “açmak, beyân etmek, tefsîr etmek, tevzîh etmek, tebyîn etmek, ta‘bîr etmek, rûşen etmek, anlatmak, âşikâre etmek” (Tulum, 2011: 1638); “genişletme, bast etme, yayma, kesme, açma, arz etme, îzâh, beyân, tevsî‘, tafsîl, te‘vîl, tefsîr” etmek (Bahâeddin, 1997: 412); “bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifadelerini, içinde barındırdığı nükteleri açıklama ve yorumlama; bu yolda yazılan kitap” (Hüseyin Kâzım, 1943: III/217) anlamlarına gelmektedir. Bu çalışmanın da içeriğine uygun son bir tanımla ifade edilecek olursa şerhler, “bir kitâbın ibaresini yine o lisânda veyâ bir lisân-ı âhârda tafsîl ve izâh ederek, müşkilâtını açma, bir kitâbın ibâresini kelime-be-kelime açıp izâh ederek yazılan kitâb”lardır (Şemseddin, 1998: 422).

Batı’da ‘commentary, commentaire, erläutderung’ kelimeleri ile karşılanan ‘şerh’ mefhumunun bizde kavram ve metot olarak ilk kaynağı -diğer tüm medeniyetlerde de görüldüğü gibi- kutsal kitabımız Kur’an-ı Kerim’dir (Akar, 1994: 13; Kortantamer, 1994: 2). Önceleri her türlü metnin açıklanmasında/şerhinde kullanılan *tefsîr* (تفسير) kelimesi, köken olarak “فسر” veya “سفر” kelimelerinden gelmektedir. Lügatte, “kapalı bir şeyin üzerindeki perdenin kalkması ve belli olması; keşfetmek, ortaya çıkarmak, üzerindeki örtüyü açmak, beyan etmek, açıklamak, anlaşılır hale getirmek” gibi manalara gelen tefsir ilmi, terim olarak ise sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nasih-mensûh, muhkem-müteşâbih gibi Kur’an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanarak Kur’an’ın manalarını açıklama işidir (Birişik, 2011: XL/281; Cerrahoğlu, 1968: 7; Demirci, 2013: 57; Gözitok, 2017: 2).

Dikkatle bakıldığı zaman *şerh* ve *tefsir* kelimelerinin hem lugavî hem de ıstılahî manalarının farklı kökten gelmelerine rağmen anlamlarının aynı oldukları görülmektedir. Şu kadar bir farkla ki *tefsir*, ilim olarak sadece Kur’an-ı Kerim’e hasredilmişken Kur’an-ı Kerim haricindeki ilmî, dinî, felsefî ve edebî metinlerin izahı içinse -aralarında nüanslar bulunmakla birlikte- *şerh*, *hâşiye*, *hâmiş*, *ta‘lîk(ât)*, *telhîs* gibi isimlendirmeler kullanılmıştır (Ün, 2007: ii; Mengi, 200:74). *Hâşiye*, *hâmiş*, *telhîs*, *ta‘lîk(ât)* ile *şerhin* ortak yanı “açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti, ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır” (Akar, 1994: 13). Yoksa *hâşiye*, *hâmiş* ve *ta‘lîk(ât)* bir kitabın derkenarına, satır arasına veya sayfa altına düşülmüş çoğu kısa açıklamalar (Topuzoğlu, 1997: 419;

Şensoy, 2010: 508), *telhîs* ise *-muhtasar* da denen- bir eserin özet halinde yeniden kaleme alınması olarak kabul edilir (Durmuş, 2006: XXXI/57). Yine *hâşiye*, *hâmiş*, *telhîs*, *ta'lik(ât)* çoğunlukla ilmî ve dinî eserlere yapılan izahlarda kullanılırken edebî eserlerin izahında pek tercih edilmezler (Gözütok, 2017: 2).

I. ŞERHLERİN GAYESİ VE YAZIM SEBEPLERİ

Her eserin gayesi, muhatabına bir şeyler anlatmak ve anlaşılmasıdır. Aynı zamanda her müellif, telif ettiği eserinin başka bir kitaba ihtiyaç duyulmadan anlaşılmasını ister. Fakat gerek müellifin yüksek ilim ve kavrayış düzeyine sahip olması gerek iktizâ-yı hâl kullanmış olduğu mecazî, işarî dil ve gerekse de okuyucunun eseri tam manasıyla anlayacak maharet ve istidada sahip olmaması, eserde bazı hususların anlaşılmasına ya da müessirinin kastettiğinden başka anlamların çıkarılmasına sebep olabilir. Çünkü anlamak, şahsın meşrep ve tıynetine; bilgi birikimi, donanım, zeka ve kavrayış düzeyine; yaşadığı kültürel ortama ve olaylara bakış açısına göre değişebilmektedir ki bu da eserden istifadeyi şahsî/indî kılmakta, okurun anladığı ile müellifin söylediği arasında bir frekans farkı meydana getirmektedir. Bu frekans farkını ortadan kaldırmak hiç olmazsa en aza indirmek maksadıyla ya bizzat müellifin kendisi ya da eseri anladığına inan(ıl)an, gerçek manada ilmî donanıma³ sahip olan zevat, anlaşılması müşkil olan yerleri izah eden, müphem mefhum ve mazmunları aydınlatan eserler kaleme almak zorunda kalmışlardır (Gözütok, 2017: 3-4).

Katip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn'un giriş kısmında niçin şerh yapılır sorusunun cevaplarını üç madde halinde vermektedir. Bunların ilki, bizim de yukarıda ifade ettiğimiz gibi, yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla ince manaları maksada delalet eden veciz/öz ve yoğun bir şekilde dile getirmesi, ama okuyucuların yazarla bu konuda aynı seviyede olmamasıdır. İkicisi, zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi ile veya bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesidir. Üçüncüsü ise lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda, mecazlı kinayeli bir üslupla yazılmış olması ve metnin yazarının insan olması hasebiyle yanılması, bir takım bilgileri karıştırması, önemli noktaları dile getirmeyi unutmaması ya da tekrara düşmesidir (Katip Çelebi, 2016: I/38). Bunun haricinde XVII. yüzyıldan sonra özellikle Arapça ve Farsça yazılmış edebî metinlerdeki anlaşılması güç mazmun, mefhum ve edebî sanatların okuyucu tarafından idrak edilebilmesi ve yabancı dil

³ “Buradaki donanım sadece zihnî yeterlilik ve maddî bilgi ile sınırlı değildir, aynı zamanda manevî bir irtibat, mensubiyet/intisap (initiation) ve kabiliyettir. Tefsir usûlü kitaplarında müfessirin (Şârihin) taşınması gereken şartlar arasında vehbî (kesbedilmiş değil Yüce Allah tarafından ihsan edilmiş) ilim sahibi, âbid ve zahit olmak gibi manevî özelliklerin de zikredilmiş olmasına bu çerçevede bir daha dikkat çekmek münasip olur.” (Kara, 2013: 20) “Ayrıca, Şerh etmek için kalbin inşirah olması gerekir.” (Ece, 2017: I)

öğrenme metodu olarak şerhlerin kullanılması, şerhlerin yazım sebepleri arasında sayılabilir (Gözütok, 2017: 4).

II. ŞERHLERİN MAHİYETİ HAKKINDA

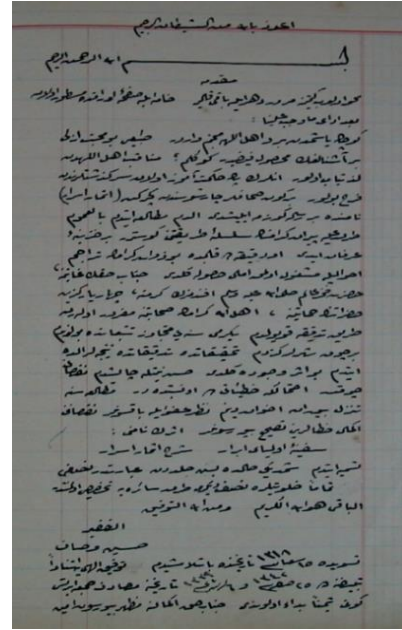
Şerh mefhumunun hem lugavî hem ıstılahî manalarını, benzeştiği diğer izah türleriyle ortak ve ayrı yönlerini belirttikten sonra şunu açıkça ifade etmek gerek ki eskilerin ‘şerh’ mefhumundan anladığı ile bugün bizlerin ‘şerh’ mefhumundan anladığımız şey aynı değildir. Eskiler, metin etrafında yapılan her türlü “açma, anlama, açıklama, kapalılıkları ve metnin problemlerini giderme, tahlil, düzenleme, itiraz, tenkit, tashih, ifadeleri daha vasıflı hale getirme, bölümlendirme, dönemle irtibatlandırma, tamamlama” gibi çalışmalarının tümüne *şerh* demektedirler (Kara, 2013: 15). Bu da bizlere, şerh terimini sadece bir metni “açıklama” işi olarak görmememiz gerektiğini ve yukarıda ifade edilen geniş mana yelpazesinden herhangi biri yerine şerh teriminin kullanılabileceğini göstermektedir. Aksi takdirde kütüphane kataloglarına kayıtlı, yekûnu on binleri geçen şerh eserlerini anlam(landır)amız hiç de mümkün görünmemektedir. Nitekim XVI. yüzyıldan itibaren sayılarında artış gözlenen edebî şerhlerle beraber XII. yüzyıldan günümüze kütüphane kataloglarında hayli yekûn tutan ilmî şerhler pek çok oryantalist tarafından anlaşılammış, bu durum İslam ilim ve kültürünün XII. asırdan, İmam-ı Gazalî’den sonra durağanlaştığına/gerilediğine; yeni şeyler üretmekten ziyade ezberciliğe ve taklide düşüldüğüne; böylece ortaya konulan eserlerin orijinalitesinin tamamen kaybolduğuna; müelliflerin birbirlerinin eserlerine ‘şerh’ten başka bir şey yazmadığına yorulmuştur (Kara, 2013: 64). Bu vahim hata, daha sonraları Müslüman ve Türk bilim insanlarına da sirayet etmiş; bu sekiz yüzyıllık süreç, özgün fikirlerin olmadığı, söylenecek yeni hiçbir sözü olmayan sözde âlim ve ediplerin öncekilerin sözlerine sadece etimolojik tahliller yaptığı bir dönem olarak değerlendirilmiş ve bu fikir ciddi ciddi kabul görmüştür.⁴ Fakat oryantalistlerin bu yanlı(ş) değerlendirmeleri, onların olaya sadece nicel olarak bakmalarından ileri gelmektedir. Eğer sadece kütüphane kataloglarına üstün körü bir nazarla bakmakla yetinmeyip gerçek manada şerh metinleri incelenmiş olsalardı, şerh olarak isimlendirilen eserlerin mahiyetinin hiç de düşündükleri gibi “etimolojik tahliller”den, “birbirini tekrar eden laf kalabalıkları”ndan, orijinalitesi olmayan eserlerden ibaret olmadığını göreceklerdi. Biz de bu çalışmamızda hem hiçbir ilmî temele dayanmayan bu yanlı(ş) değerlendirmenin tutarsızlığını göstermek hem de Klasik Şerh Edebiyatı’mızın mahiyetini ortaya koymak adına şerh literatürümüzün bazı örnekleri üzerinde duracağız.

⁴ Ayrıntıları için bkz. Kara, 2013: 61-95.

a. Telif Mahiyetindeki Şerhler

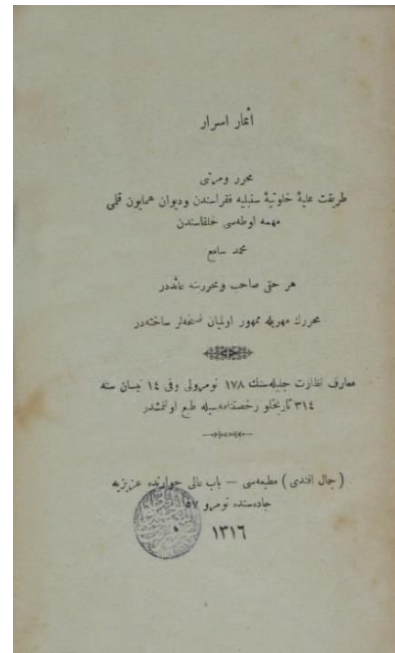
Bu örneklerin ilki Osmanzâde Hüseyin Vassâf (ö. 1929)'ın *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* isimli eseridir. Hüseyin Vassâf'ın 1343/1924 yılında yazdığı bu eser, isminden de anlaşılacağı üzere *Esmâr-ı Esrâr* isimli eserin şerhidir. Muhammed Sâmî Es-Sünbülî tarafından kaleme alınan *Esmâr-ı Esrâr*, 1316/1898 yılında Cemal Efendi Matbaasında basılan sayfalık bir risaledir. Hüseyin Vassâf, kendisini *Sefîne-i Evliyâ* gibi hacimli bir eser yazmaya teşvik eden bu risaleden mukaddimesinde şöyle bahseder: *Bir gün Sahhâflar Çarşısı'ndan geçerken Esmâr-ı Esrâr nâmında bir risâle gözüme ilişti. Aldım; mütâlâa ettim; bi'l-umûm turuk-ı aliyye pîrân-ı kirâmının silsile-i tarîkatını gösterir bir hazîne-i irfân idi. O dakıkada kalbimde bu zümerât-ı kirâmın terâcim-i ahvâliyle meşgûl olmak emeli husûle geldi. [...] Yirmi seneyi mütecâviz tetebbuâtta bulundum. Birçok şehirler gezdim; tahkîkâtta, tedkîkâtta niceler elde ettim. Bu eser vücûde geldi. Hüsn-i niyetle çalıştım. Noksânı çoktur, ihtimâl ki, hatîâtı da o nisbetedir. Eserin nâmını, Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr tesmiye ettim. Şimdiki hâlde beş ciltten ibârettir* (Hüseyin Vassâf, 2011: 9).

Görüleceği üzere Hüseyin Vassâf, *Esmâr-ı Esrâr* isimli eserin sadece konusundan ilham alarak yirmi senelik bir çalışma neticesinde toplamda 5 cilt, 2483 sayfa olan oldukça hacimli bir eser telif etmiş ve adını da ilham aldığı esere hürmetle *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr* diye isimlendirmiştir. Yoksa ortada ne şerh vardır ne de meşruh. *Sefîne-i Evliyâ* kelimenin tam manasıyla bir telif eseridir. Bugün asla bir başka örneğine daha rastlayamayacağımız bu durum, *Sefîne-i Evliyâ* müellifinin ne kadar büyük bir tevazu ve mahviyet sahibi olduğunun en büyük delilidir. Eğer eserin mahiyeti incelenmeyip de sadece katalog

Resim 1: *Sefîne-i Evliyâ'nın Müellif Hattı Nüshasından Bir Örnek*

54

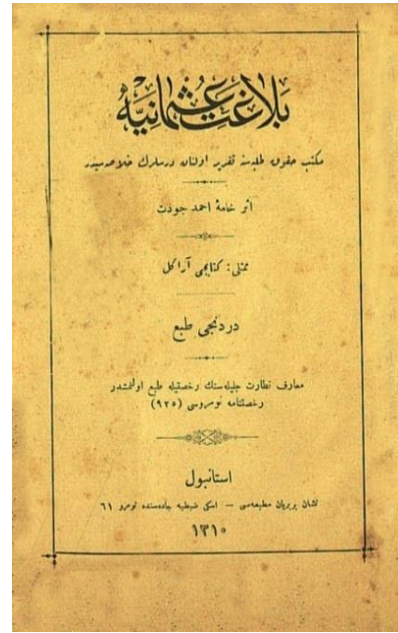

Resim 2: *Esmâr-ı Esrâr'ın 1316 Tarihli Baskısının Kapak Resmi*

kayıtlarına bakılarak karar verilecek olsaydı *Sefîne-i Evliyâ*, *Esmâr-ı Esrâr*'ın sadece bir şerhi olarak görülecek belki de kimi oryantalistler tarafından küçümsenecekti. Oysa söz konusu iki eser hem kapsam hem hacim bakımından kıyas dahi edilemeyecek niteliklerdedirler.

Eskilerin, ilim adabı ve mütevazılıklarından “telif etmek” yerine “şerh etmek” ibaresini kullandıklarına dair ikinci bir örnek ise Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniye*'sini şerh eden el-Hac İbrahim Efendi'nin *Şerh-i Belâgat*'ıdır. Ahmed Cevdet Paşa'nın (ö.1895), Mekteb-i Hukuk'ta okuttuğu belâgat dersi notlarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan *Belâgat-ı Osmâniye*, 1298/1881 yılında önce fasiküller halinde daha sonra 1299/1882 senesinde ise kitap halinde basılmıştır (Dağlar, 2007: 167).

Cevdet Paşa'dan sonra Mekteb-i Hukuk'ta belâgat derslerini okutmaya başlayan el-Hac İbrahim Efendi ise Cevdet Paşa'nın okuttuğu ders notlarından ibaret olan *Belâgat-ı Osmâniye*'yi “şerh” etmiştir (Dağlar, 2007: 170). Fakat bu şerh öyle bir şerhtir ki toplamda 187 sayfa olan *Belâgat-ı Osmâniye*'nin 18 sayfalık Mukaddimesi'nin şerhi tam 127 sayfadır. Sadece iki cüzü neşredilebilen *Şerh-i Belâgat* incelendiğinde rahatlıkla görülmektedir ki “İbrahim Efendi'nin belâgat üzerine muhkem bir kitap yazması için Ahmed Cevdet Paşa'nın ders notlarından ibaret olan metnine hiçbir şekilde ihtiyacı yoktur; yine eserinden anlaşıldığı kadarıyla bu alandaki malumatı ve telif kapasitesi de en azından Cevdet Paşa'dan aşağıda değildir.” (Kara, 2013: 54). Fakat o kendinden önce Mekteb-i Hukuk'ta belâgat dersini okutan Cevdet Paşa'ya, bir başka ifade ile “hocalık mesleğine ve ilim-tedris silsilesine hürmeten onun metnini esas almış, derste okutmuş ve devamlılığa kuvvetle işaret edecek şekilde ona bir şerh yazmıştır (Kara, 2013: 54).” Bu iki örnek çok açık bir şekilde göstermektedir ki “şerh” mefhumu, “telif etmek” mefhumunu da şamil oldukça geniş bir anlam dünyasına sahiptir ve sadece ‘bir metnin açıklanması ameliyesi’ olarak görülemez.

Resim 3: *Belâgat-ı Osmâniye*'nin 1310 Tarihli Baskısının Kapak Resmi

Resim 4: *Şerh-i Belâgat*'in 1301 Tarihli Baskısının Kapak Resmi

b. Tercüme Mahiyetindeki Şerhler

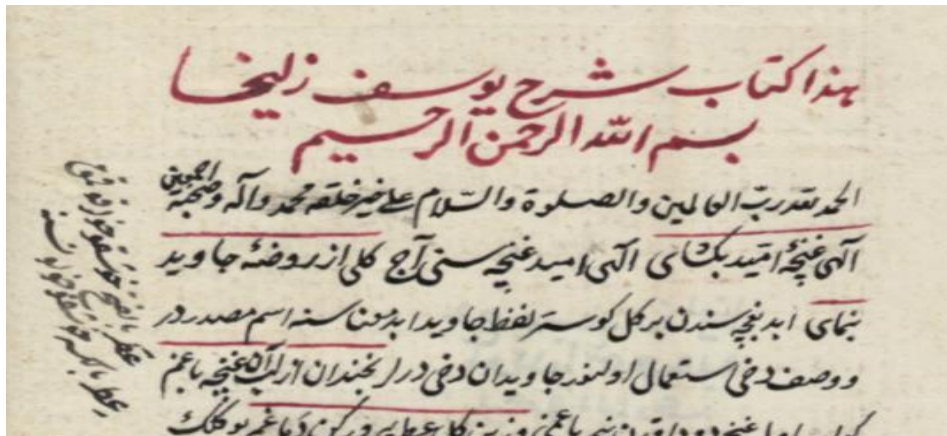
Şerhlerin mahiyetinin ortaya konması bakımından bir diğer önemli nokta da tercüme mefhumudur. “Kendisinden önce üretilmiş bol miktarda Arapça ve Farsça metnin mirasçısı olan Osmanlı edebî kültüründe şerh, daha çok çeviri amaçlı bir karakter arz etmektedir.” (Ceylan, 2000: 34). Öyle ki yapılan incelemeler göstermektedir ki şerh etmek, kelimenin tam manasıyla bir eseri tercüme etmek yerine de kullanılmaktadır. Örneğin XV. yüzyıl şairlerinden olan Muînî, Sultan II. Murad’ın emriyle *Mesnev-i Manevî*’nin manzum bir tercümesini hazırlamış ve 1436 yılında iki cilt olarak padişaha sunmuştur (Yavuz, 2007: II/22). Bu eserde Muînî, yaptığı manzum tercüme işini şu şekilde ifade etmektedir:

Biz de Türkî dil ile *şerh eyledük* / Kavmümüze dilleriyle söyledük

Bu beyit açık bir şekilde göstermektedir ki eslaf şerhi, “birinin, başka dilde yazılmış bir eseri kendi kavminin dili ile söylemesi yani tercüme etmesi” olarak da görülmektedir.

Nitekim tesadüf ettiğimiz pek çok örnek de bunu kanıtlar mahiyetindedir. Hatta klasik şerh literatürümüzde “şerh etmek” adı altında yapılan şey çoğunlukla Farsça yahut Arapça bir metni birebir tercüme etme faaliyetidir. Fakat bugün tam manasıyla tercüme denecek pek çok eserin, şerh olarak isimlendirilmesinde eskiler bir beis görmemiş, aksine bu isimlendirmeyi sıklıkla tekrarlamıştır. Bu durum da şerhlere bir başka anlam dünyası daha katmakta ve bizleri şerhlerin tanımını yaparken daha dikkatli olmaya mecbur kılmaktadır.

Mesela İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3516 numara ve Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 2829 numarada kayıtlı *Şerh-i Yusuf u Züleyha*’lar, her ne kadar bir şerh olarak isimlendirilseler de eserler incelendiğinde görülecektir ki bunlar, birkaç beyitte tesadüf edilen gramer açıklamalarının dışında tam manasıyla birer tercümedir:

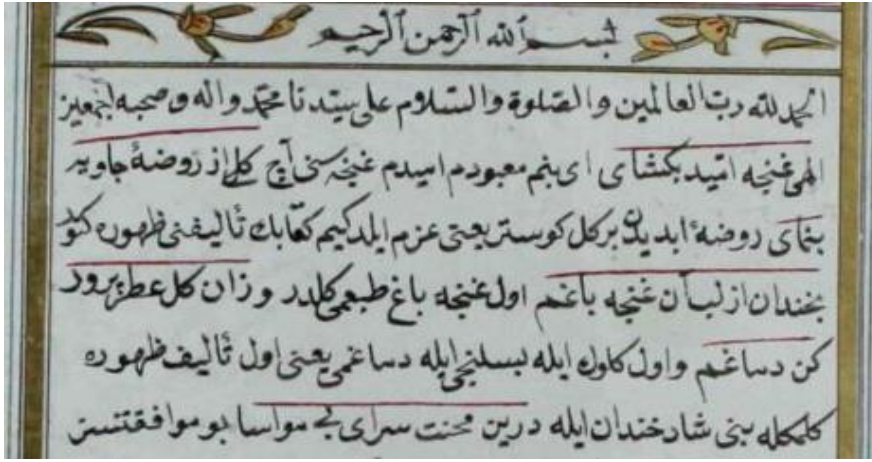

Resim 5: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3516 numara 1b

Hazâ Kitâbi Şerhu Yûsuf <u> Züleyhâ

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

El-hamdu li'l-lâhi rabbi'l-'âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ hayri halkihi Muhammedin ve âlihi ve sahibihi ecma'în. **Îlâhî ğonçe-i ümmîd buĝşây** Îlâhî, ümmîd goncasını aç. **Güli ez ravza-i câvîd bunmây** Ebed goncasından bir gül göster -Lafz-ı câvîd ebed ma'nâsına ism-i masdardur ve vasf dahi isti'mâl olunur, câvîdân dahi dirlir. **Behandân ez leb-i ân ğonçe bâĝem** Güldür ol gonca dudakdan benüm bâĝumı. **Vezîn gül 'itr perver kon dimâĝem** Bu gülün kokusuyla beslemeklik eyle benüm dimâĝumı.

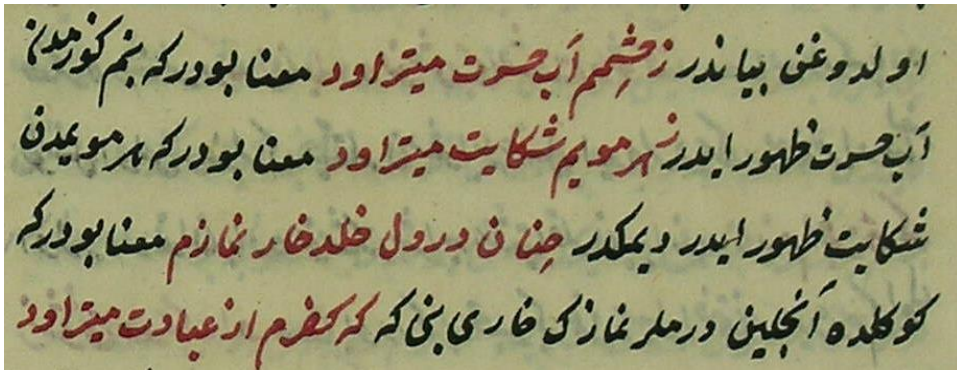

Resim 6: Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 2829 numara 1b

Bismi'l-lâhi'r-rahmâni'r-rahîm

El-hamdu li'l-lâhi rabbi'l-'âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve sahibihi ecma'în. **Îlâhî ğonçe-i ümmîd buĝşây** Ey benüm ma'bûdum ümmîdüm goncasını aç. **Güli ez ravza-i câvîd bunmây** Ravza-i ebedîden bir gül göster ya'nî 'azm eyledigüm kitâbuñ te'lifini zuhûra getir. **Behandân ez leb-i ân ğonçe bâĝem** Ol gonce-i bâĝ tab'umı güldür. **Vezîn gül 'itr perver kon dimâĝem** Ve ol gülün ile besleyici eyle dimâĝumı ya'nî ol te'lif zuhûra gelmeklige beni şâd <u> handân eyle.

Yine Tellizade Vehbî'nin *Şerh-i Divan-i Urfi-i Şirazî* isimli eseri ve farklı daha pek çok divan şerhinde görüldüğü gibi başlangıçtaki mufassal şerh etme işi bir müddet sonra yerini tam manasıyla tercümeyle bırakmaktadır:

Resim 7: Şerh-i Divan-i Urfi, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsni Paşa Bölümü 685 numara 334^a

Zi çeşmem âb-ı hasret mîterâved ma'nâ budur ki benüm gözümden âb-ı hasret zuhûr ider. Zi her müyem şikâyet mîterâved ma nâ budur ki her müyumdan şikâyet zuhûr ider dimekdir. Çunân der dil haled hâr-i namâzem maenâ budur ki gönülde ancılayın dırmalar namâzun hârı beni ki. Ki ez küfrem 'ibâdet mîterâved

c. Düzenleme/Tasnif Mahiyetindeki Şerhler

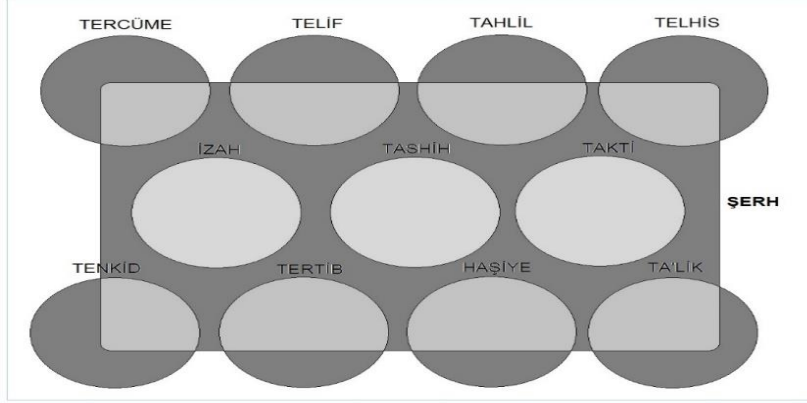
Şerhlerin yukarıda izah ettiğimiz tüm kapsam alanlarının dışında şamil olduğu bir başka alan ise bir eserin düzenlenmesi/tasnif edilmesi işidir. Selef ilim ehlinin ilmî eser şerhlerinde bu iki terimi birbirinin yerine kullandıklarına da sıkça tesadüf edilir. Onların yaptığı her ne kadar günümüzde düzenleme ve tasnif işi olarak görülse de onların indinde şerh etmektir ve eserlerine verdikleri isimler de bunu kanıtlar mahiyetindedir. Mesela İslam akaidini derli toplu ve öğretici bir tarzda özetlemesi, talebelerin inanç ve fikir yapılarına şekil vermiş olması bakımından küçük ama bir o kadar da önemli bir eser olan *Akâidü'n-Nesefî* (Yavuz, 1989: 217-219), büyük allame Taftazanî tarafından şerh edilmiş ve adı *Şerhu'l-Akâid* konulmuştur. Fakat bu şerh, kendinden önceki ilim ve fikir hareketlerine, daha önce mevcut olmayan, yeni sayılabilecek hiçbir unsur getirmemiştir. Eserin bütün özelliği, sadece daha evvel var olan fikir ve hususları daha iyi ve güzel bir şekilde derleyip özetlemiş olmasından ibarettir (Uludağ, 1999: 79; Kara, 2013: 46). Fakat Taftazanî buna şerh demekte bir beis görmemiştir.

Resim 8: *Akâidü'n-Nesefî*'nin ilk sayfası

SONUÇ

Tüm bu ifade ettiğimiz örneklerden hareketle özetle şunu ifade etmek istiyoruz ki şerhleri sadece ‘bir metnin açıklanması ameliyesi’ne indirgemek sayısı binleri bulan şerh literatürünü anlamlandırılmamızı zorlaştırmakta, ortaya bir isimlendirme problemi çıkarmaktadır. Şerhlerin kapsam ve mahiyetini gösterir aşağıdaki şema yukarıda belirttiğimiz hususların daha da net bir şekilde görülebilmesi açısından olduğu kanaatindeyiz:

Resim 9: Şerhlerin Kapsam Alanını Gösterir Şema

Bu tablodan hareketle şunu belirtmek gerekir ki eskiler, metin etrafında yapılan her türlü “açma, anlama, açıklama, kapalılıkları ve metnin problemlerini giderme, tahlil, düzenleme, itiraz, tenkit, tashih, ifadeleri daha vasıflı hale getirme, bölümlendirme, dönemle irtibatlandırma, tamamlama” gibi çalışmalarının tümüne *şerh* demektedirler (Kara, 2013: 15). Bu da bizlere, şerh terimini sadece bir metni “açıklama” işi olarak görmememiz gerektiğini ve yukarıda ifade edilen geniş mana yelpazesinden herhangi biri yerine şerh teriminin kullanılabileceğini göstermektedir. Aksi takdirde bizler, şerhleri sadece “etimolojik tahliller”, “birbirini tekrar eden laf kalabalıkları”, hiçbir orijinalitesi olmayan eserler, daha önce yazılmış eserleri anlama çabası olarak görme hatasına düşebiliriz. Oysa tek başına şerhler, çoğu zaman tam manasıyla bir tercüme bazen bir telif eser kimi zaman da işlevselliği artırıcı bir düzenleme hüviyetinde karşımıza çıkabilmektedirler. İşbu sebeple tıpkı bazı Oryantalistlerin yaptığı gibi şerhleri sadece katalog kayıtlarından hareketle değerlendirmek, bizlerin yanlı(ş) bir tutumla eslafımızın yazdığı eserlere gereken kıymeti vermemize sebep olabilir. Bu sebeple şerhlerin tanımı yapılırken bu hakikat göz ardı edilmemelidir. Diğer bir taraftan yazılan eserlerin kıymetleri de şerh olup olmamasına göre özgün ya da telif sayılmamalıdır. Çünkü bir eserin orijinal olup olmadığına eserin isminden hareketle değil muhtevassından hareketle karar verilir. Bu sebeple şerhleri, ifade ettiğimiz tüm bu hususları göz önünde bulundurarak değerlendirirsek hakikate biraz daha yakın bir değerlendirmede bulunmuş olabiliriz.

KAYNAKÇA

- AHTERÎ Mustafa Karahisarî (1310). *Ahterî-i kebir I-II*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- AKAR, Metin (1994). *Su kasidesi şerh*. Ankara: TDV Yayınları.
- BİRİŞİK, Abdülhamit (2011). “Tefsir”. *DİA*. C. XL, s. 281-290.
- CERRAHOĞLU, İsmail (1968). *Kur’ân tefsirinin doğuşu ve buna hız veren âmiller*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- CEYLAN, Ömür (2000). *Tasavvufî şiir şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DAĞLAR, Abdülkadir (2007). “Klâsik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrâhim Efendi’inin Şerh-i Belâgat’ına Dair”. *Turkish studies / türkoloji araştırmaları*. Volume 2/2 Spring, s.161-168.
- DEMİRCİ, Muhsin (2013). *Tefsir tarihi ve usulü*. (Ed. Bahattin Dartma). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- DURMUŞ, İsmail (2006). “Muhtasar”. *DİA*. C. XXXI, s. 57-59.
- ECE, Selami (2017). *Hüsnüne aşk olsun*. Erzurum: Eser Yayıncılık.
- Hüseyin Kâzım Kadrî (1943). *Türk lügati I-III*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Hüseyin Vassâf (2011). *Sefîne-i evliyâ-yı ebrâr şerh-i esmâr-ı esrâr*. (Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- GÖZİTOK, M. Akif (2017). *Tellizade Vehbî ve Urfî-i Şirazî divanı şerhi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KARA, İsmail (2013). *İlim bilmez tarih hatırlamaz: şerh ve haşiye meselesine dair birkaç not*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Katip Çelebi (2016). *Keşfü’z-zunûn an esâmi’i’l-kütübi ve’l-funûn I-V*. (çev. Rüştü Balcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KORTANTAMER, Tunca (1994). “Teori Zemîninde Metin Şerhi Meselesi”. *Ege üniversitesi fen-edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı araştırmaları dergisi*. S.VIII, İzmir, s.1-10.
- Mehmed Bahâeddin (1997). *Yeni Türkçe lûgat*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MENGİ, Mine (2000). “Metin şerhi, tahlili ve tenkîdi üzerine”. *Dîvân şiiri yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 72-77.
- MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi, *El-okyanusu’l-basit fî-tercemeti’l-kamusi’l-muhit I-III*. İstanbul 1305.
- PARLATIR, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi,.
- Şemseddin Sâmi (1998). *Kamus-i Türkî*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ŞENSOY, Sedat (2010). “Ta’likât”. *DİA*. C. XXXIX, s. 508-510.
- TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü (1997). “Haşiye”. *DİA*. C. XVI, s. 419-422.

- TULUM, Mertol (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz dağarcığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (haz.)(1999). *Taftazani. Kelam ilmi ve islam akaidi şerhu'l-akâid*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ÜN, Cumhuri (2007). *Kilisli Mustafa Rûhî Efendi'nin Rûhu'ş-Şurûh'u*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi SBE.
- YAVUZ, Kemal (2007). *Muînî'nin Mesnevî-i Muradiyye'si Mesnevî Tercüme ve Şerhi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- YAVUZ, Yusuf Şevki (1989). "Akâidü'n-Nesefî". *DİA*. C. II, s. 217-219.